

Artikelen

Creatieve industrie in Nederland: bedrijven en personen

Nicole Braams en Noortje Pouwels-Urlings

In Nederland zijn in 2009 ruim 43 duizend bedrijven actief in de creatieve industrie. Hiermee heeft de creatieve industrie een aandeel van 5 procent in het Nederlandse bedrijfsleven. Hoewel de creatieve industrie maar een klein deel uitmaakt van de Nederlandse economie, is het wel een groeiende sector. Het aantal creatieve bedrijven groeide de afgelopen jaren harder dan het totale aantal bedrijven. Gemiddeld zijn 180 duizend personen werkzaam in een creatief beroep. Dit komt neer op 2,4 procent van de werkzame beroepsbevolking. De grootste groep is actief in het cluster creatieve zakelijke dienstverlening. Twee derde van de personen met een creatief beroep zijn mannen.

1. Inleiding

De creatieve industrie werd in 2002 in één klap op de kaart gezet door Richard Florida in zijn boek 'The Rise of the Creative Class' waarin wordt betoogd dat de aanwezigheid van creatieve mensen een belangrijke vestigingsfactor is voor bedrijven en dus één van de drijvende krachten achter economische groei. De creatieve industrie biedt volgens Florida interessante perspectieven: een aantrekkelijk imago, meer werkgelegenheid en meer innovatie.

Ook vanuit de Nederlandse overheid, universiteiten en onderzoeksbureaus is er steeds meer interesse voor deze sector. In 2005 besteedden de ministeries van Economische Zaken en van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap voor het eerst aandacht aan de creatieve industrie in de brief Cultuur en Economie onder de titel 'Ons creatief vermogen'. In 2009 volgde de brief 'Waarde van de Creatie'. Beide brieven benadrukken het belang en de potentie van de culturele en creatieve sector. Centraal staat de vraag wat de overheid kan doen om de creatieve industrie te stimuleren.

Ondanks de toegenomen (beleids)aandacht voor de rol van de creatieve industrie, is er echter nog maar weinig samenhangende cijfermatige informatie over deze sector beschikbaar. Een probleem daarbij is dat de creatieve industrie niet als zodanig identificeerbaar is in de bestaande bedrijfstak- en beroepsclassificaties.

Het doel van dit artikel is de creatieve industrie uitgedrukt in bedrijven en in werkzame personen in Nederland in beeld te brengen. De term creatieve industrie is een letterlijke vertaling van het Engelse 'creative industry'. Hoewel het Engelse 'industry' beter vertaald kan worden als bedrijfstak, wordt hier de term creatieve industrie aangehouden, omdat hij inmiddels is ingeburgerd. Het gaat bij de creatieve industrie om een sector die drijft op het creërende en scheppende vermogen van individuen, groepen, bedrijven en organisaties (Rutten, Koops, Roso, 2010).

Het artikel is als volgt opgebouwd. Paragraaf 2 bespreekt hoe de creatieve industrie is afgebakend. In paragraaf 3 wordt ingegaan op de creatieve bedrijvigheid. Aan bod komen het aantal en soort bedrijven en de ontwikkeling van deze bedrijven. Ook wordt in deze paragraaf ingegaan op de regionale spreiding en clustering van creatieve bedrijven. In paragraaf 4 staan de creatieve beroepen centraal. Aan de orde komen de kenmerken van personen die een creatief beroep beoefenen en de bedrijfstakken waarin ze werkzaam zijn. Het artikel wordt afgesloten met een samenvatting.

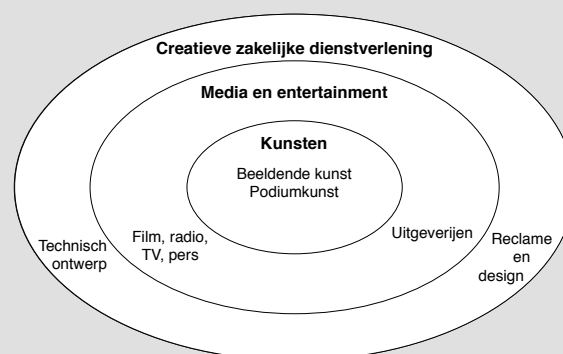
2. Wat wordt onder de creatieve industrie verstaan?

Afbakening van de creatieve industrie

De creatieve industrie bestaat uit creatieve bedrijven en creatieve beroepen. Het afbakenen van de creatieve industrie vraagt een keuze tussen bedrijfstak- of beroepsclassificatie. Bij beroepsclassificaties kan een selectie gemaakt worden van de beroepen waar creativiteit een wezenlijk onderdeel is van het dagelijkse werk. Een bedrijfstakclassificatie brengt het probleem met zich mee dat ook niet-creatieve, ondersteunende activiteiten (bijvoorbeeld de administratie van een reclamebureau) worden meegeteld. Vanwege deze verschillen worden beide invalshoeken in dit artikel weergegeven. In beide gevallen wordt uitgegaan van drie clusters: kunsten, media en entertainment en creatieve zakelijke dienstverlening. Schema 1 geeft deze clusters weer met de belangrijkste activiteiten.

Het gaat bij de creatieve industrie om bedrijven die drijven op het creërende en scheppende vermogen van

1. Clusters creatieve industrie

Bron: EIM, 2005.

individuen, groepen, bedrijven en organisaties. Creatie, productie en exploitatie zijn de kernwerkzaamheden van creatieve bedrijven (TNO, 2010). Distributie wordt buiten beschouwing gelaten.

Voor het beschrijven van de creatieve bedrijven wordt het jaar 2009 gebruikt. Bron hiervoor is de Gecoördineerde Populatie Schatting die het CBS jaarlijks publiceert. Bedrijven worden door het CBS ingedeeld op basis van hoofdactiviteit.

Om meer inzicht te krijgen in de creatieve beroepsbevolking is gebruikt gemaakt van data uit de Enquête Beroepsbevolking. De cijfers hebben betrekking op personen van 15 tot 65 jaar die betaald werk verrichten voor ten minste twaalf uur per week. Het aantal kunstenaars in Nederland is niet groot genoeg om op gedetailleerd niveau voldoende nauwkeurige jaarcijfers te publiceren. Daarom zijn er 3-jaars-gemiddelden berekend over de jaren 2007 tot en met 2009.

3. Creatieve bedrijvigheid in Nederland

Op 1 januari 2009 zijn ruim 43 duizend bedrijven actief in de creatieve industrie. De creatieve industrie is opgedeeld in drie clusters; creatieve zakelijke dienstverlening, media en entertainment, en kunsten, (Braams en Urlings, 2010). De creatieve zakelijke dienstverlening is het grootste cluster. Met 27 duizend bedrijven is deze goed voor bijna twee derde van alle bedrijven in de creatieve industrie. Voor het overgrote deel (60 procent) betreft het reclamebureaus. Kunstenaars vormen met 11 procent het kleinste cluster. Omdat alleen werkgevers zijn meegenomen in dit cluster is er echter wellicht sprake van een onderschatting. Van alle bedrijven in de media- en entertainmentindustrie houdt de helft zich bezig met fotografie. Daarnaast behoren ook uitgeverijen en filmproducenten tot dit cluster.

Groei creatieve industrie vooral door eenmansbedrijven en middelgrote bedrijven

In de periode 2007 tot 2009 is het aantal bedrijven in de creatieve industrie met 12 procent gestegen. Hiermee is de

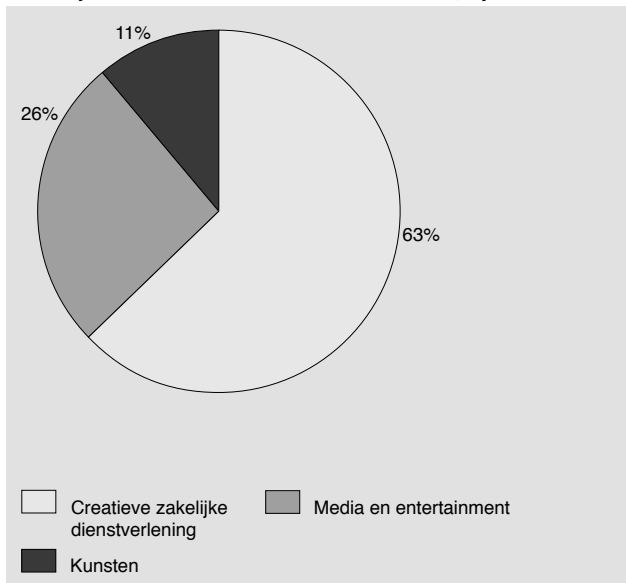
Staat 1
Creatieve bedrijven in Nederland naar cluster

Kunsten	Media en entertainment	Creatieve zakelijke dienstverlening
Reisinformatie- en reserveerbureaus Beoefening van podiumkunst Producenten van podiumkunst Diensten voor uitvoerende kunst Scheppende kunst Theaters, schouwburgen en concertgebouwen Openbare bibliotheken Kunstuitlenencentra Openbare archieven Musea Kunstgalerieën en expositieruimten Monumentenzorg Fondsen (niet voor welzijnszorg) Vriendenkringen van cultuur	Uitgeverijen van boeken Uitgeverijen van kranten Uitgeverijen van tijdschriften Overige uitgeverijen, geen software Uitgeverijen van computergames Software-uitgeverijen, geen games Filmproductie, geen televisiefilms Productie van televisieprogramma's Facilitaire diensten voor film, tv Distributie films en tv-producties Bioscopen Maken en uitgeven geluidsopnamen Radio-omroepen Televisieomroepen Pers- en nieuwsbureaus Overige informatievoorziening Fotografie Circus en variëte Pret- en themaparken Kermisattracties	Public relationsbureaus Architectenbureaus Reclamebureaus Handel in advertentieruimte Industrieel design Organiseren van beurzen, congressen

Staat 2
Creatieve beroepen naar cluster

Kunsten	Media en entertainment	Creatieve zakelijke dienstverlening
Circusartiest Diskjockey Auteur, scenarioschrijver, tolk, vertaler Impresario, theateragent Filmer, cineast Choreograaf Portretfotograaf kunszinnig Acteur, cabaretier, variëte-artist, zanger opera, operette, revue, musical Balletdanser, ballroomdanser Zanger (excl. opera, operette, revue, musical), koordirigent Instrumentalist, componist, dirigent (excl. koor), songwriter Beeldend kunstenaar	Fotograaf, film- en tv-camera-operateur, film-editor, -monteur, fotolaborant (middelbaar) Redacteur (uitgeverij boeken) Regisseur toneel, film Journalist, recensent, criticus; redacteur (uitgeverij bladen) Commentator Hoofdredacteur, algemeen redactiechef (uitgeverij bladen) Regisseur radio, tv Redacteur (uitgeverij bladen; wetens)	Bedrijfshoofd ingenieursbureau industriële vormgeving Bedrijfshoofd klein bedrijf bouw- en reparatie computers, meet- en regeltechnische apparaten Bedrijfshoofd klein ingenieursbureau procestechnologie Bedrijfshoofd klein ingenieursbureau weg- en waterbouw Binnenhuisarchitect; architect, bouwkundig ontwerper-constructeur Boekillustrator, sneltekenaar; decor-, reclame-, grafisch ontwerper (middelbaar) Bouwkundig tekenaar-constructeur (hoger), bouwkundig bestekschrijver Industrieel vormgever, industrieel ontwerper Ontwerper-constructeur energie-, telecommunicatietechniek, elektromotoren, elektronica Ontwerper-constructeur energie-, telecommunicatietechniek, elektromotoren, elektronica (wetens) Ontwerper-constructeur informatie-, meet- en regeltechniek Ontwerper-constructeur informatie-, meet- en regeltechniek (wetens) Ontwerper-constructeur werkbouwtuig (excl. liften) Ontwerper-constructeur werkbouwtuig (excl. liften, wetens) Stedebouwkundige; architect, bouwkundig ontwerper-constructeur (wetens) Tekenaar-constructeur elektrotechniek Tekenaar-constructeur informatie-, meet- en regeltechniek Tekenaar-constructeur werktuigbouw (excl. liften) Tuin- en landschaparchitect Tuin- en landschaparchitect (wetens) Weg- en waterbouwkundig ontwerper-constructeur, verkeersplanoloog Weg- en waterbouwkundig ontwerper-constructeur, verkeersplanoloog (wetens) Weg- en waterbouwkundig tekenaar-constructeur

1. Bedrijven in de creatieve industrie naar cluster, 1 januari 2009

creatieve industrie iets harder gegroeid dan het totale aantal bedrijven, dat in deze periode met 10 procent toenam. De groei van de creatieve industrie komt vooral voor rekening van eenmansbedrijven. Daarnaast zorgen ook de middelgrote bedrijven (50 tot 100 werkzame personen) voor een groot deel van de toename van de creatieve bedrijvigheid. Zij nemen in de periode 2007 tot 2009 met bijna 20 procent toe.

Het Nederlandse bedrijfsleven neemt een stuk minder hard toe dan de creatieve bedrijvigheid in de periode 2007 tot 2009. In de meeste grootteklassen is de groei in vergelijking met de creatieve industrie aanzienlijk lager. Opvallend is dat het aantal grote bedrijven (meer dan 100 werkzame personen) in de creatieve industrie afneemt, terwijl dit aantal in het Nederlandse bedrijfsleven juist toeneemt. Aangezien grote bedrijven maar een klein aandeel hebben in het totaal aantal bedrijven in Nederland, is de groei van het aantal grote bedrijven verwaarloosbaar voor het Nederlandse bedrijfsleven. Van de drie clusters in de creatieve industrie is de stijging van het aantal bedrijven met 16 procent het grootst in de media- en entertainmentindustrie. Binnen dit cluster groeide het aantal bedrijven in de kermisattracties met ruim 27 procent het hardst, gevolgd door de bedrijven in de fotografie (24 procent). De kunsten bleven iets achter met een groei van bijna 14 procent. In de creatieve zakelijke dienstverlening zijn het vooral de bedrijven in industrieel design die zijn toegenomen, met ruim 23 procent.

Twee derde van creatieve bedrijven zijn zelfstandigen zonder personeel

Creative bedrijven opereren doorgaans op kleine schaal. Twee derde bestaat uit bedrijven met één werkzame persoon oftewel bedrijven zonder personeel. Slechts 1 procent van de bedrijven telt meer dan 50 werkzame personen.

Uit literatuur blijkt dat vooral de kunstensector een sterk kleinschalig karakter heeft. Zo heeft het overgrote deel van de bedrijven in de kunstensector geen personeel in dienst

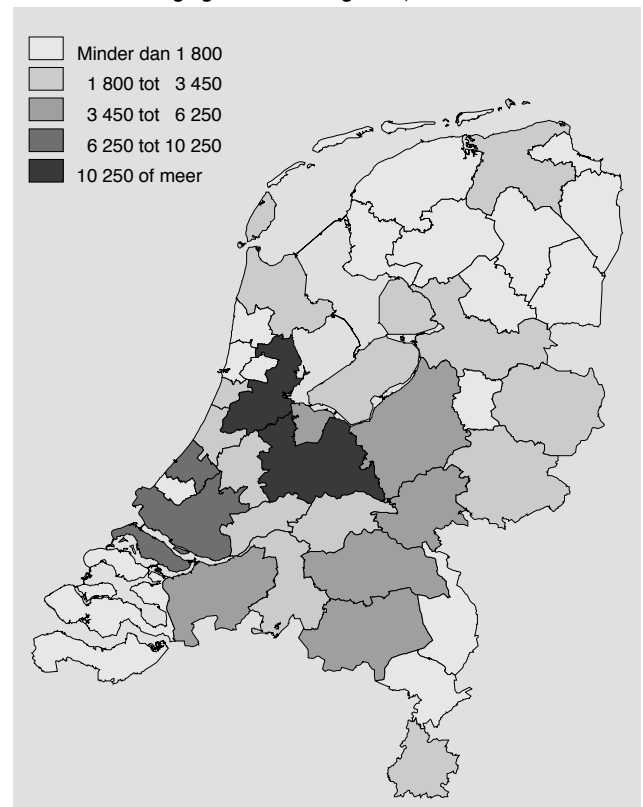
en bestaat meer dan een kwart van de werkgelegenheid uit personen met een werkweek korter dan twaalf uur (EIM, 2005). Echter uit de analyse gedaan voor dit artikel blijkt dat het aandeel eenpitters in de kunstensector met 42 procent in vergelijking met de andere twee clusters, maar ook met het totale Nederlandse bedrijfsleven juist laag is. Binnen de creatieve zakelijke dienstverlening bestaan zelfs 7 op de 10 bedrijven uit één werkzaam persoon. Wellicht dat in deze cijfers een onderschatting van het aantal kunstenaars zit, omdat hierin uitsluitend werkgevers zijn meegenomen. Dit zou ook kunnen verklaren waarom er binnen het cluster kunsten relatief weinig (18 procent) natuurlijke personen zijn.

Creative industrie vooral in het westen en in het midden van het land

De regionale spreiding van de creatieve industrie is in de literatuur vaker beschreven. Op basis van het aantal werkzame personen (bijv. Marlet en Poort, 2005) en het aantal bedrijven (EIM, 2005) is gekeken naar regionale aanwezigheid. Hoewel beide onderzoeken naar verschillende variabelen kijken, komen de gebieden Groot Amsterdam, Utrecht en het Gooi en Vechtstreek eruit als de gebieden waar creatieve bedrijven en personen zich bevinden.

In dit onderzoek is gekeken naar bedrijven en werkzame personen binnen de creatieve industrie in 2009. Daarnaast is de concentratie van een bepaalde bedrijfsactiviteit binnen een COROP-gebied¹⁾ bepaald (Herfindahl-index). Op deze manier wordt duidelijk waar het zwaartepunt van een bepaalde activiteit ligt en dus waar de bedrijven zich cluste-

2. Creatieve vestiging naar COROP-gebied, 2009

ren. Vervolgens is ook gekeken naar het comparatief voordeel van een bepaalde activiteit in een COROP-gebied ten opzichte van dezelfde activiteit in andere COROP-gebieden (Balassa-index). Voor de analyse van regio's wordt gebruik gemaakt van de hoofdactiviteit van een bepaalde vestiging in de regio. Deze kan afwijken van de hoofdactiviteit van het bedrijf. Hiervoor is gekozen om een beter beeld te krijgen van activiteiten die voor een regio van belang zijn.

In figuur 2 is te zien dat de creatieve bedrijvigheid zich vooral in het westen en midden van Nederland concentreert. Zo zijn Groot Amsterdam, Utrecht, agglomeratie Den Haag en Groot Rijnmond samen goed voor bijna 40 procent van de creatieve vestigingen. Ook werkt hier ruim 45 procent van alle personen die in de creatieve industrie actief zijn. Daarnaast tellen het Noorden van Brabant en Arnhem en Nijmegen veel vestigingen die binnen de afbakening van de creatieve industrie vallen. In het landsdeel²⁾ West Nederland bevindt zich 56 procent van alle vestigingen van de creatieve industrie. In Noord Nederland is weinig creatieve industrie.

Herfindahl-index

De index is een maat voor concentratie van een bedrijfstak in een regio. De index wordt als volgt berekend:

$$\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n M_i^2$$

M_i = het relatieve aandeel van bedrijfstak i in een regio.

Toegepast op regio's wordt het relatieve aandeel van een regio in een bedrijfstak gemeten.

Balassa-index

De index meet de mate waarin een regio zich gespecialiseerd heeft in een bepaalde sector ten opzichte van andere regio's.

$$\frac{X_i\text{-regio} / X_{\text{tot-regio}}}{X_i\text{-nl} / X_{\text{tot-nl}}}$$

X_i = het aantal bedrijven in sbi-groep i
 X_{tot} = het totale aantal bedrijven
 X_{regio} = het totale aantal bedrijven in regio j
 X_{nl} = het aantal bedrijven in Nederland, exclusief regio j

Toegepast op regio's wordt het klaarblijke comparatieve voordeel van een activiteit ten opzichte van een dezelfde activiteit in een andere regio. Als de Balassa-index gelijk is aan 2, dan is een activiteit in een regio twee keer zo belangrijk als gemiddeld in de rest van Nederland.

Clustering van creatieve bedrijven vooral in Groot Amsterdam

Vooral in Groot Amsterdam zijn, op basis van de Herfindahl-index, veel clusters van creatieve bedrijven te vinden. Het cluster media en entertainment bevindt zich vooral in Groot Amsterdam en in het Gooi en Vechtstreek. De radio- en televisie-omroepen zijn hier immers grotendeels gevestigd. Als wordt gekeken naar de verschillen tussen de clusters wordt duidelijk dat de creatieve zakelijke dienstverlening de meeste vestigingen heeft, namelijk 85 procent van het totaal aantal vestigingen in de creatieve industrie. Dit cluster heeft haar zwaartepunt in Groot Amsterdam en Utrecht. Het cluster kunst zit voornamelijk in Groot Amsterdam.

Radio en televisie belangrijk voor het Gooi en Vechtstreek

Als wordt gekeken naar het klaarblijkelijke comparatieve voordeel van bovengenoemde gebieden, dan blijkt dat voor het Gooi en Vechtstreek de radio- en televisie-omroepen heel belangrijk zijn in vergelijking met andere bedrijfsactiviteiten. Dat geldt vooral voor de televisie-omroepen met een Balassa-index van 15. Ook scoren in deze regio productie en distributie van films en televisieprogramma's en maken en uitgeven van geluidsopnamen hoog op de Balassa-index.

4. Creatieve beroepen in Nederland

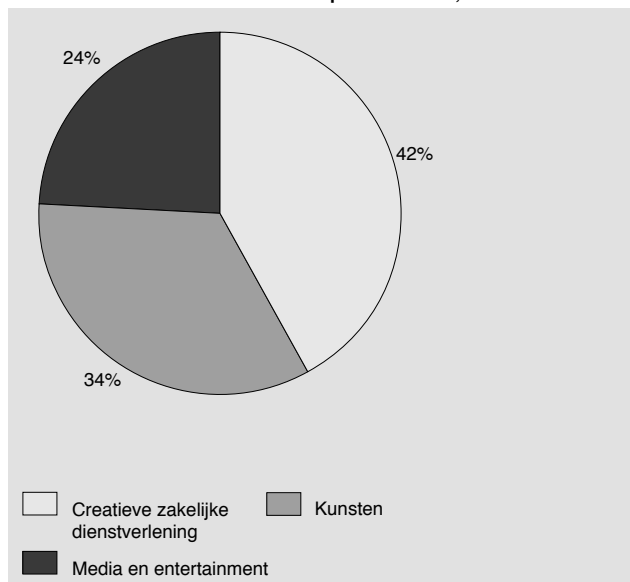
In de periode 2007 tot 2009 zijn in Nederland gemiddeld 180 duizend personen werkzaam in een creatief beroep. Dit is 2,5 procent van de totale werkzame beroepsbevolking. Het aantal personen met een creatief beroep is ruim 4,5 procent hoger dan in de periode 2006 tot 2008, toen er nog gemiddeld 172 duizend personen werkzaam waren in een creatief beroep. De toename zit vooral in de kunsten en creatieve zakelijke dienstverlening.

Net als de creatieve bedrijven worden de creatieve beroepen worden onderverdeeld in drie clusters, namelijk: creatieve zakelijke dienstverlening, media en entertainment, en kunsten (Urlings en Braams, 2011). De grootste groep van personen met een creatief beroep zit in het cluster creatieve zakelijke dienstverlening. De meest uitgeoefende creatieve beroepen binnen dit cluster zijn de boekillustrators, grafisch ontwerpers en architecten. Het cluster kunst bestaat voor een groot deel uit beeldend kunstenaars³⁾. Het kleinste cluster is de media en entertainment, hierin zitten onder andere journalisten en fotografen.

Meer mannen dan vrouwen in creatief beroep

Personen met een creatief beroep zijn vaker mannen dan vrouwen: bijna twee derde is man en een derde is vrouw. In de creatieve zakelijke dienstverlening zijn zelfs 8 op de 10 werkzame personen mannen. Onder de kunstenaars is de man-vrouw verdeling meer gelijk. In de periode 2007 tot 2009 was 56 procent van de kunstenaars man en 44 procent vrouw. Deze verdeling is vergelijkbaar met die van de totale beroepsbevolking.

3. Personen met een creatief beroep naar cluster, 2007/2009

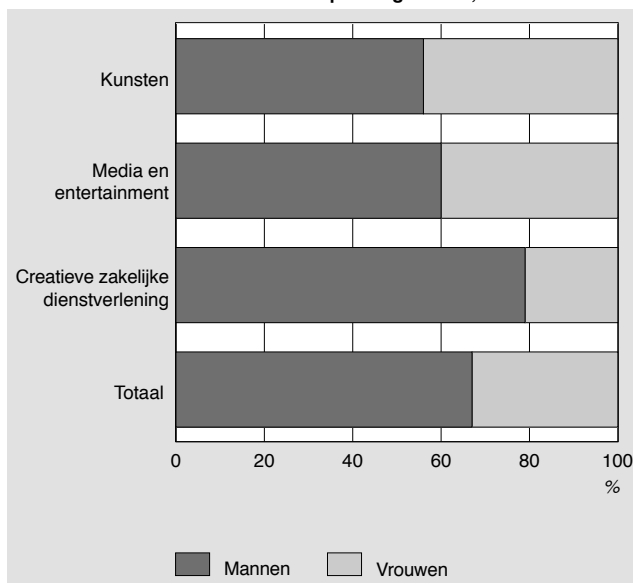

Kunstenars relatief ouder

Van alle personen met een creatief beroep is een derde jonger dan 35 jaar, 30 procent is tussen de 35 en 44 jaar en ruim een derde is 45 jaar of ouder. De gemiddelde leeftijd van personen met een creatief beroep was in de periode 2007 tot 2009 41 jaar. Kunstenaars zijn relatief ouder dan personen met andere creatieve beroepen. Ruim 40 procent van de kunstenaars is 45 jaar of ouder.

In de totale beroepsbevolking is de groep van personen tussen de 15 en 24 jaar dubbel zo groot als bij de personen met een creatief beroep, namelijk 10 procent. Het aantal personen van 25 tot 34 jaar is daardoor bij de beroepsbevolking kleiner. De rest van de verdeling komt overeen met de leeftijden van personen met een creatief beroep.

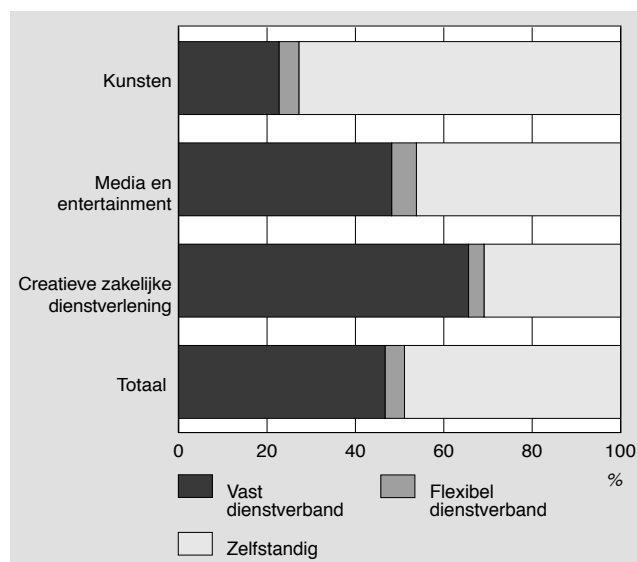
4. Personen met een creatief beroep naar geslacht, 2007/2009

Groot aandeel zelfstandigen

Kenmerkend voor de groep met een creatief beroep is het grote aantal zelfstandigen. Bijna de helft van de mensen met een creatief beroep is een zelfstandige. Bij kunstenaars werken zelfs 7 op de 10 voor zichzelf. Bij alle werkenden is dat maar bij 1 op de 7 het geval. In de creatieve zakelijke dienstverlening is het aandeel zelfstandigen met ruim 30 procent het laagst. Binnen dit cluster werkt juist twee derde als werknemer. Een flexibel dienstverband komt bij slechts 4 procent van de personen met een creatief beroep voor.

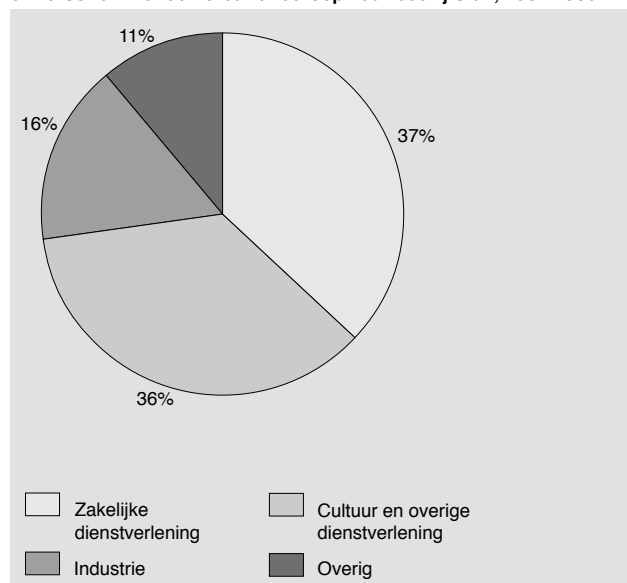
5. Personen met een creatief beroep naar positie in de werkring, 2007/2009

Creatief beroep vaak in zakelijke dienstverlening of in cultuur

Ruim een derde van de personen met een creatief beroep werkt in de zakelijke dienstverlening, bij ingenieurs- en architectenbureaus, reclamebureaus en in de fotografie.

6. Personen met een creatief beroep naar bedrijfstak, 2007/2009

Daarnaast werkt ruim een derde in de cultuur en overige dienstverlening. Hieronder valt onder andere de beoefening van kunst. In de industrie is 16 procent van de personen met een creatief beroep werkzaam. Deze bedrijfstak omvat onder andere de grafische industrie (8 procent).

5. Samenvatting

Uit de analyses in dit artikel blijkt dat de creatieve bedrijvigheid tussen 2007 en 2009 harder is gegroeid dan het totaal aantal bedrijven in Nederland. De toename komt vooral voor rekening van eenmansbedrijven en middelgrote bedrijven (50 tot 100 werkzame personen).

Ook is het aantal mensen dat een creatief beroep heeft, sterker toegenomen dan het gemiddelde van de werkzame beroepsbevolking in Nederland. Het cluster creatieve zakelijke dienstverlening is zowel wat betreft het aantal bedrijven als het aantal werkzame personen, het grootste cluster.

Personen met een creatief beroep zijn vaker man dan vrouw. Tussen 2007 en 2009 bedroeg de gemiddelde leeftijd 41 jaar.

Creatieve bedrijven zijn vooral te vinden in het Westen van het land. Dit bevestigt eerdere onderzoeken gedaan naar de regionale spreiding van creatieve bedrijven. Wel is gebleken dat het Gooi en Vechtstreek een duidelijk comparatief voordeel heeft wat betreft de radio- en televisieomroepen ten opzichte van andere gebieden.

Literatuur

Braaksma, R.M., J.P.J. de Jong, en E. Stam (2005). *Creatieve bedrijvigheid in Nederland*, EIM.

Braams, N. en N. Urlings (2010). *Creatieve industrie in Nederland, Creatieve bedrijven*, CBS.

Braams, N. en N. Urlings (2011). *Creatieve industrie in Nederland, Creatieve beroepen*, CBS.

Florida, R. (2002). *The Rise of the Creative Class ...and how it's transforming work, leisure, community & everyday life*. New York: Basic Books.

Ministerie van Economische Zaken [EZ] en Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap [OCW] (2005). *Brief Cultuur en Economie 2005: Ons creatief vermogen*.

Ministerie van Economische Zaken [EZ] en Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap [OCW] (2009). *Brief Cultuur en Economie 2009: Waarde van creatie*.

Poort, J. en G. Marlet (2008). *Werkgelegenheid creatieve bedrijfstakken blijft harder groeien dan economie*.

Rutten, P., O. Koops, en M. Roso (2010). *Creatieve industrie in de SBI 2008 bedrijfsindeling*, TNO.

Noten in de tekst

- 1) Nederland is door het CBS ingedeeld in 40 COROP-gebieden (Coördinatie Commissie Regionaal Onderzoeksprogramma). De COROP-indeling is een regionaal niveau tussen gemeenten en provincies in en is ontworpen voor regionaal onderzoek. Voor een overzicht van de 40 COROP-gebieden zie <http://www.cbs.nl/NR/rdonlyres/560CAB22-C83C-4A90-AF61-CC-DA0A240D87/0/cr2005.pdf>
- 2) Nederland is door het CBS ingedeeld in vier landsdelen, bestaande uit twaalf provincies. West Nederland bestaat uit provincies Utrecht, Noord-Holland, Zuid-Holland en Zeeland. Noord Nederland bestaat uit de provincies Friesland, Groningen en Drenthe. Oost Nederland bestaat uit Overijssel, Flevoland en Gelderland. Zuid Nederland bestaat uit Noord-Brabant en Limburg, zie <http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/dossiers/nederland-regionaal/methoden/begrippen/default.htm?ConceptID=867>
- 3) Het Centrum voor Beleidsstatistiek werkt aan een nadere analyse van de beroepsgroep kunstenaars. In dit onderzoek wordt ook de arbeidsmarktpositie van afgestudeerden aan de kunstvakopleidingen in beeld gebracht. De publicatie wordt in het najaar van 2011 verwacht.